

<http://dx.doi.org/10.16926/gea.2023.01.25>

Anna WARSTON

<https://www.orcid.org/0000-0001-9452-3459>

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie

Studentka kierunku prawo

e-mail: anna.warston@op.pl

dr Anna ROGACKA-ŁUKASIK

<https://www.orcid.org/0000-0001-6140-0591>

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie

e-mail: a.rogacka-lukasik@ujd.edu.pl

Sprawozdanie z I Strasburskiego Seminarium Naukowego „Prawa człowieka w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka”

Strasburg, 30 sierpnia 2022 r.

W dniu 30 sierpnia 2022 r. w formie hybrydowej odbyło się I Strasburskie Seminarium Naukowe zatytułowane „Prawa człowieka w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka”. Zostało ono zorganizowane przez prof. dr. hab. Krzysztofa Wojtyczka – sędziego Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC), dr. hab. Bogusława Przyworę, prof. UJD oraz dr. Aleksandra Wróbla reprezentujących Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie i Interdyscyplinarne Centrum Badań nad Deradykalizacją, a także przez dr. Agnieszkę Franczak z Instytutu Prawa Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie. Uroczystego otwarcia Seminarium dokonał moderator, prof. dr. hab. Mirosław Granat, sędzia TK w stanie spoczynku, z Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, podkreślając cel i istotę problematyki seminarium. Profesor omówił również porządek obrad i jego zakres tematyczny. W następnej kolejności słowo wstępne wygłosił prof. dr. hab. Krzysztof Wojtyczek.

Pierwszym prelegentem był Jan Sobczak – pełnomocnik ministra spraw zagranicznych ds. postępowań przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka,

który wygłosił referat pt. „Wykonywanie orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na przykładzie rozwiązań instytucjonalnych przyjętych przez władze polskie”. Zagadnienie zostało przedstawione w oparciu o art. 46 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Przedstawione zostały główne rozwiązania instytucjonalne odnośnie do implementacji orzeczeń ETPC. Prelegent podkreślił, że należy zauważyć duży postęp w realizacji wyroków Trybunału. Od 2010 roku Polska wykonała ich już ponad 1600. Poziom zorganizowania i model wykonywania orzeczeń ETPC w Polsce należy uznać za unikatowy w skali europejskiej, ponieważ mamy do czynienia ze stałymi organami zajmującymi się realizacją orzeczeń, a w większości państw jest to jedynie współpraca doraźna.

Kolejny referat, który nosił tytuł „Prawo do zrzeszania się w związki zawodowe – organizacje pracodawców a wolność wykonywania zawodu w orzecznictwie ETPC”, wygłosili prof. dr hab. Marian Grzybowski wraz z dr. Marcinem Grzybowskiem. Zgodnie z art. 11 ust. 1 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka każdy ma prawo do swobodnego zrzeszania się i zgromadzenia. Na szczególną uwagę według referentów zasługuje ust. 2, stanowiący, że ograniczenia tego prawa mogą wystąpić jedynie na mocy ustawy i które konieczne są w demokratycznym społeczeństwie dla zapewnienia bezpieczeństwa państwa i szeroko rozumianego interesu publicznego. Przytaczany przez referentów art. 11 nie daje przyzwolenia na przymus przynależności do związku zawodowego. Zgodnie z ust. 2 szczególne ograniczenia mogą dotyczyć tylko pewnych kategorii osób należących do organów administracji publicznej, ale nie można tego traktować jako ogólną zasadę. Istotne jest w tym wypadku uszczegółowienie i zróżnicowanie co do każdego indywidualnego podmiotu. Przynależność do związków zawodowych ma na celu m.in. ochronę szeroko rozumianej moralności. Jednakże pojawia się tu problem jednolitego rozumienia tego pojęcia, zarówno w skali kraju i jego społeczeństwa, jak i w ramach Rady Europy.

Następnie dr hab. Michał Balcerzak, prof. UMK przedstawił funkcje zdań odrębnych w orzecznictwie ETPC. Zdanie odrębne jest uprawnieniem każdego sędziego strasburskiego, zgodnie z art. 49 ust. 2 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, w sytuacji, gdy wyrok nie wyraża jednomyślnej opinii. Instytucja zdań odrębnych funkcjonuje też w Międzynarodowym Trybunale Sprawiedliwości, jednakże nie istnieje ona w Trybunale Sprawiedliwości Unii Europejskiej, z obawy o osłabienie wydźwięku orzeczeń. Zdania odrębne w orzecznictwie ETPC pojawiają się najczęściej w Wielkiej Izbie, sporadycznie w wyrokach izbowych. Poza zdaniami odrębnymi do wyroków funkcjonują również opinie doradcze, ale nie są one zbyt liczne w orzecznictwie ETPC. Opinie odrębne mogą sięgać nawet do 100 stron, czasami można spotkać się z bardzo osobistymi i emocjonalnymi zdaniami odrębnymi. Niektóre były pisane nawet wierszem. Niejednokrotnie zdania odrębne poszczególnych sędziów ETPC wydawane są w postaci zbiorów.

Kolejnym prelegentem był dr hab. Marcin Kałduński, prof. UMK, który podjął rozważania na temat rozstrzygania w ETPC sporów między państwami. Skargi

międzypaństwowe, zdaniem referenta, stanowią istotny element ochrony praw człowieka. W przeszłości były głównie elementem rozrachunków politycznych, uznawane były za akt nieprzyjazny w ramach konfliktu międzypaństwowego. Skarga dotycząca interesów państwa określana jest mianem skargi altruistycznej. Zgodnie ze stanowiskiem ETPC motywy inspirujące, jakiegokolwiek by nie były, nie mają znaczenia w kwestiach prawnych Trybunału. Istotne jest jedynie precyzyjnie określone naruszenie praw człowieka. ETPC bardzo wyraźnie rozgranicza prawo i politykę. Jednym z wyzwań w kontekście skarg międzypaństwowych jest przystąpienie Unii Europejskiej do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, co umożliwi zapewnienie pełnej ochrony praw człowieka. Warto rozważyć również ujednoczenie w tego rodzaju sprawach linii orzeczniczej między Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości a ETPC, które mogłoby zostać zrealizowane poprzez stosowanie innych regulacji prawnych podczas orzekania. Problematycznym zagadnieniem jest kwestia odszkodowania w sytuacji rozpatrzenia skargi indywidualnej. Jak pogodzić roszczenia jednostki i państwa? Ciekawym rozwiązaniem zaproponowanym przez Prelegenta było umożliwienie ugodowego załatwienia spraw przed ETPC. Istotne byłoby w tej sytuacji poszerzenie uprawnień zarówno instytucji, jak i jednostki. Od pewnego czasu fenomenem stały się skargi wzajemne wnoszone do ETPC. Konieczne jest w tej sytuacji wprowadzenie zmian i szczegółowych regulacji odnośnie do postępowań polubownych. Reasumując, skargi przede wszystkim mają niestety charakter polityczny, a ochrona praw człowieka jest jedynie dodatkiem. Zgodnie z założeniami skargi międzynarodowej i zasadami funkcjonowania ETPC powinno być odwrotnie. Działania takie wymagają niestety wieloletnich prac doktrynalnych i legislacyjnych.

Kwestię ograniczania zdolności do czynności prawnych w świetle standardów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i orzecznictwa ETPC omówił dr hab. Maciej Borski, prof. WSH. W świetle Konwencji brak jest wyraźnych i bezpośrednich regulacji dotyczących osób z niepełnosprawnością umysłową. Można w tym kontekście wyróżnić dwa aspekty: proceduralny, odnoszący się do procedury ograniczenia i pozbawienia zdolności, oraz materialno-prawny, poruszający kwestię samej instytucji ubezwłasnowolnienia. Postępowanie powinno być realizowane kontradyktoryjnie, aby zapewnić kontrolę i ochronę interesów osoby ubezwłasnowolnionej. W rozumieniu ETPC chodzi o zapewnienie realnego, efektywnego procesu i możliwość przedstawienia argumentów. Nie można zapomnieć o fundamentalnym prawie do odwołania się od rozstrzygnięcia w przedmiocie ograniczenia lub pozbawienia zdolności do czynności prawnych. Zgodnie z Europejską Konwencją Praw Człowieka prawo to nie może być w żaden sposób ograniczone. W tym miejscu należy wyraźnie odróżnić powyższą procedurę od możliwości wszczęcia procesu o przywrócenie pełnej zdolności do czynności prawnych (zmiana lub uchylene wcześniejszego wyroku). Osoba ubezwłasnowolniona ma legitymację procesową w zakresie wszczęcia takiego postępowania. ETPC szczególną uwagę przywiązuje również do opinii psychiatrycznych, na

podstawie których orzeka. Ponieważ choroba psychiczna może progresować, opinia musi być wydawana i przedstawiana na bieżąco. ETPC w sprawie Shtukaturov vs. Rosja wyraźnie podkreślił, że samo istnienie choroby psychicznej nie może być samodzielną przestanką ubezwłasnowolnienia. Aby ograniczenie lub pozbawienie zdolności było możliwe, konieczne jest wyraźne wskazanie choroby, wraz z przedstawieniem konsekwencji, jakie ona niesie. Niezbędne jest wykazanie, jak bardzo uniemożliwia ona samodzielne funkcjonowanie zainteresowanego podmiotu. Sądownictwo wraz z wymiarem sprawiedliwości powinno być elastyczne i każdą ze spraw traktować indywidualnie, aby zapewnić rzetelność orzekania.

Referat pt. „Konieczność państwowa w ujęciu teorii i filozofii prawa” wygłosił dr hab. Karol Dobrzeniecki, prof. UMK. Konieczność państwowa służy do legitymizowania działań władzy, które nie są zgodne z obowiązującym stanem prawnym. Obecnie doktryna skłania się do stworzenia systemu uniwersalnego. Osiągnięciem jest wypracowanie mechanizmów, które mają godzić interes publiczny z prywatnym. Taką rolę pełnią m.in. klauzule wyjątkowe i derogacyjne jako czasowe odstępstwo usprawiedliwione okolicznościami odnośnie do ochrony praw człowieka. Problem jurysdykcyjny prowadzi do trudnego wychwycenia stanu, w którym stan nadzwyczajny staje się permanentnym. Obecnie mamy do czynienia z permanentnym stanem nadzwyczajnym. Reasumując, konieczność państwowa może być chwilowym odstępstwem od przestrzegania praw człowieka, ich dowolnym odbieraniem lub nagłym i konkretnym narzędziem do przywrócenia stanu konstytucyjnego.

Wpływ orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na zakres ochrony praw podatnika omówiła dr Agnieszka Franczak, podkreślając, iż spraw podatnika w ETPC jest stosunkowo niewiele. Zdaniem ETPC podatki są ingerencją w prawa majątkowe podatnika, które mogą być przedmiotem art. 1 Protokołu do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka omawianym przez prelegentkę. Jej zdaniem duży problem stanowi brak regulacji procedur odnośnie do przesyłania informacji innym instytucjom i administracjom państw obcych. ETPC szeroko rozumie również życie prywatne, uznając w jednym ze swoich orzeczeń, iż publikacja adresu podatnika nie jest konieczna do zapewnienia spełnienia obowiązku podatkowego. Prelegentka wykazała duży brak jednolitości i konsekwencji orzeczniczej Trybunału w kwestiach dotyczących spraw podatkowych oraz zbyt dużą ostrożność w odwoływaniu się do art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.

Następnie głos zabrał dr Aleksander Wróbel, który podjął rozważania na temat wpływu orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na ochronę praw i wolności sprawców i skazanych szczególnie niebezpiecznych. Prelegent, omawiając zagadnienia, odwołał się do Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym w Gostyninie, ponieważ – dzięki doświadczeniom innych państw – w najbliższym czasie Trybunał pierwszy raz będzie badał warunki, pro-

cedurę umieszczania i zwalniania osób z ww. ośrodka. Prelegent podkreślił, że ciekawym przypadkiem na arenie europejskiej jest Szwecja, która po ponad 40 latach zrezygnowała z takiego rozwiązania. Referent podkreślił, że ośrodek w Gostyninie jest potrzebny, lecz wymaga wielu zmian i udoskonalień, głównie w kwestii zagwarantowania praw człowieka. Można postawić sobie na koniec pytanie, kim tak naprawdę jest osoba osadzona w KOZZD w Gostyninie: pacjentem czy przestępcą? Należy uwidocznic postulat utworzenia trzeciej kategorii, która będzie umiejscowiona gdzieś pomiędzy powyższymi. Obecnie Polska czeka na wyroki ETPC odnośnie do zmian w działalności ośrodka.

Jako ostatni referat wygłosił dr hab. Bogusław Przywora, prof. UJD, jeden z organizatorów seminarium. Omówił on problematykę prawa do nieodpłatnej pomocy prawnej w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Prelegent swoją wypowiedź oparł o art. 6 ust. 3 lit. C Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, który stanowi źródło dla gwarancji prawa do obrony. Zgodnie z przedstawionym stanowiskiem ETPC państwo zobligowane jest do pokrycia kosztów obrony w dwóch przypadkach: gdy jest ona konieczna i podmiot nie ma środków finansowych do pokrycia kosztów obrońcy. Ocena zdolności wnioskodawcy powinna być oceniana w momencie podejmowania decyzji o przyznaniu pełnomocnika. Kończącym zdaniem Prelegent podkreślił, że moment przyznania obrońcy ma kluczowe znaczenie dla działań policji i prokuratury w kwestii zapewnienia ochrony podmiotom prawa do sądu i pomocy prawnej.

Ostatnią część Konferencji wypełniła emocjonująca dyskusja wszystkich jej uczestników podczas przeprowadzonego panelu dyskusyjnego. W trakcie debaty powrócono do tematyki zdań odrębnych, na temat których wypowiedział się sędzia ETPC prof. Krzysztof Wojtyczek.

Konferencję zakończono merytorycznym podsumowaniem, wyrażając jednocześnie nadzieję, że powyższa inicjatywa będzie kontynuowana w latach następnych. Efektem konferencji będzie opublikowana książka, w której zamieszczone zostaną teksty nadesłane organizatorom przez uczestników.